

CUPRINS

Introducere: despre popoare, geografie și anxietăți	11
1. Un incontestabil <i>success story</i>: securitatea națională a României postdecembriste – se putea oare și altfel?	39
Viziunea clasică	39
Viziunea revizionistă	41
Ce ni se spune despre securitatea națională	44
Ce nu ni se (prea) spune despre securitatea națională	46
Cum putem vedea și înțelege <i>The big picture</i> ?	49
2. Garantați de NATO și UE – sfârșitul obsesiilor; securitare colective sau simplă iluzie?	51
NATO – mărire și decădere?	51
UE pe post de „baubau“	68
3. La cheremul „bătăușului“ vesel de la Răsărit – obsesia factorului rusesc	73
Totuși, se poate oare vorbi despre agresivitate românească față de Rusia?	103
4. Ucraina – mica Rusie care „ne stă în coastă“?	117
5. Turcia: neo-otomană sau atlantistă? Românii, între turcofilie și turcofobie	128
6. Dar ce facem cu China? Un posibil algoritm al relațiilor româno-chineze în secolul XXI: teamă vs speranță	159
Cum se văd de la București relațiile româno-chineze actuale	165
Implicații posibile pentru România	183
Oare ce ar trebui să știe românul mediu statistic despre China și chinezi? Și cât de tare ar trebui să se teamă de o hegemonie chineză?	185
7. Abandonați de America?	204

8. Față în față cu străinii: regândirea alterității	221
Din nou fantoma secesionismului etnic: ungurul etern	221
Țiganul etern – cosmetizat în „rom“, dar la fel de demonizat	235
România nu mai e a românilor: obsesia „străinizării“ țării	243
Musulmanul „malefic“, inamicul inevitabil?	246
Găsirea sau inventarea unui inamic? De ce Iranul este adesea considerat un stat „dement“?	254
Identitate și alteritate	254
Islam și societate	257
Ecuția regională de securitate	259
Prăbușirea economică	264
Nuclearul – între calcule, teamă și interes național	265
România și Iran – o relație dificilă	270
Perspectiva asupra Israelului	277
9. Criza economico-financiară globală – oare ne va secătui definitiv?	281
Efectele crizei	283
Situația economică a UE și statelor membre	286
Decalajul între state grav atinse și mai puțin atinse – criza solidarității	287
Oare cum sunt percepțiile românilor față de polii de putere din cadrul UE?	297
10. Un popor „minor“, o țară „periferică“: dincolo de complexe	304
Încheiere. Despre arta de a nu ne plânge de milă, fără a fi totuși orbi în fața pericolilor; sau de ce nu există popoare fără temeri și obsesii	320
Bibliografie generală	326
Indice	339

Introducere: despre popoare, geografie și anxietăți

Ideea scrierii acestei cărți mi-a venit treptat, în ultimii trei ani, pornind de la niște observații curente. Astfel, diverse episoade conflictuale dintre români și unguri legate de autonomia cultural-administrativă solicitată de maghiari în calitate de minoritate etnică „conlocuitoare“ mi-au întărit convingerea că mulți români se tem de pierderea definitivă a Transilvaniei. Alte episoade privind relațiile tensionate dintre România și Rusia, mai ales după ce SUA au anunțat instalarea elementelor de scut antirachetă la Deveselu, mi-au scos clar în evidență fobia multor români față de ruși și Rusia, stat văzut ca un potențial invadator, un agent de subversiune la adresa flancului estic al NATO și UE. Și atunci am avut clar revelația că noi, românii, ca popor, avem o mulțime de temeri, fobii și obsesii legate de securitatea națională. E clar că toate popoarele au fobiile și temerile lor și că acestea se pretează unor analize necesare. Nu poți fundamenta decizia de politică externă și de securitate când ești factor de decizie, fără să cunoști în detaliu sentimentele profunde ale propriei națiuni, cu bune și cu rele. Cartea se bazează pe date și informații culese între anii 2008-2012, iar momentul când a fost predată editurii este luna aprilie 2013. Sperăm ca evenimentele petrecute între acest moment și cel al apariției volumului să nu schimbe fundamental datele problemei.

Te-ai întrebat vreodată, cititorule, de ce guvernul țării tale a luat o decizie de politică externă, și nu o alta? De ce guvernanții nu au luat o decizie „la rece“, în mod rațional, ci parcă spre a da satisfacție opiniei publice? Sau, ca să fiu mai direct, poți spune cu mâna pe

inimă că nu te temi, nu ai anxietăți legate de vreun alt stat, un grup etnic sau religios, ori o stare de fapt ce îți influențează viața? Aceste anxietăți, ce pot deveni obsesii, te gândești că se transmit prin mecanisme de feedback către guvernanți, dacă nu cumva în sinea lor o parte dintre ei simt la fel ca tine?

Te miri cum de și-am intuit psihologia „de la distanță“?

Experții în securitate sunt categorici: popoarele au temeri, ele capătă forma unor anxietăți colective, fiind vorba cel mai adesea de șabloane cognitive cu tendință de autoconfirmare.¹ Ne propunem să arătăm ce tip de temeri au românii, ce factori le generează și cât de reale sunt percepțiile colective.

Pornim analiza de la întrebarea elementară și legitimă: beneficiază poporul român de suficientă securitate națională, are motive să se teamă de anumite evoluții interne și internaționale, se află pe „mâini bune“ în ceea ce privește capacitățile decidenților și planificatorilor strategici de a gestiona riscurile și amenințările?

Nici geografia nu ne lasă să fim total relaxați. Ca stat și ca popor, suntem situați într-o regiune a globului care ne potențează anumite oportunități și ne amplifică unele riscuri. Fiind în Uniunea Europeană e clar că avem beneficii economice majore, ca parte a spațiului euroatlantic (NATO) beneficiem de o „umbrelă“ de protecție militară, dar pe de altă parte suntem și țară „de frontieră“ pentru ambele organizații ale Occidentului, așadar mai direct expuși efectelor destabilizante venite din partea unor actori estici statali (Ucraina, Moldova, Rusia), dar și a unor fluxuri transnaționale active (crimă organizată, trafic de arme, terorism).

Puține lucruri ar fi mai necesare actualmente decât o agendă de securitate pentru România și români în intervalul 2010-2030 care să ajute la gestionarea unui amestec de incertitudine, probabilități, scenariii, să ne arate cum să evităm capcanele nepăsării, ignoranței și pe cele ale profeției autoîmplinitoare, cine va securitiza elementele de risc, ce cultură strategică va predomina și ce gen de elite vor avea în mâini destinele țării. Cred că în strategie teama este un sentiment

¹ Vezi, de pildă, celebra carte a lui Barry Buzan, *Popoarele, statele și frica*, trad. de Vivia Săndulescu, Ed. Cartier, Chișinău, 2000.

firesc, însă exagerarea sa poate deveni o pacoste care paralizează dorința de acțiune a unui popor sau îl împinge la gesturi mai puțin raționale. Un alt sfat util ar fi acela de a nu gândi doar cu capetele altora, de a ști să ne ferim de îndoctrinare, de captivitatea paradigmelor, de ineptiile birocrățiilor și lectura unidimensională a istoriei. Noi, românii, avem tendința, ca multe popoare care se cred „mici“ în plan internațional, să acceptăm „de-a gata“ hărțile geopolitice și marile teme de politică internațională stabilite de ceea ce numim *great powers*. Nu avem destulă inițiativă, suntem mai mereu reactivi, și nu proactivi. Mai există evident și alte tare. Cum spunea un fost om politic român: partidele politice de la noi nu reușesc să forjeze strategii de politică externă pe termen lung și fiecare partid care ia puterea rupe complet cu tradiția strategiei celui anterior. De aceea „mereu (re)descoperim America“! Trăim în prezent, în provizorat, nu ne putem găsi ca țară o identitate de politică externă care să ne individualizeze în ochii lumii. Așa încât criza de identitate se adaugă sindromului de „popor mic“ și apucăturilor de tip balcanic, oferind un tablou adesea dezolant.

În plus, există în ochii unor români instruiți și suspiciunea că politica externă a României nu este făcută de cele mai competente și mai creative persoane. Meseriile din care se selectează elitele decidente par să rivalizeze temeinic și membrii lor dovedesc frecvent destul de multă intoleranță între ei. De fapt este vorba despre eterna luptă pentru resurse și prestigiu între elitele profesiilor și un anumit *esprit de corps*. Oare cine domină acest segment ocupațional? Sociologul Marian Zulean caută să ne convingă că dominația istoricilor constituie marea problemă a politicii de securitate a României de azi:

Aș vrea să adaug o nouă perspectivă și afirm că problema principală a politicilor publice în România, a politicii externe în particular, este datorată paradigmei de socializare a clasei politice, a birocrăției și a mass-media. De ce afirm asta? Presupoziția mea este că istoricismul și istoricii domină politica externă, tot așa cum geopoliticienii clasici domină politica de securitate, iar asta dăunează configurării unei paradigme complexe de înțelegere și explicare

a realității, de anticipare strategică și construire a unei viziuni pentru acțiunea strategică.¹

Chiar dacă poate exista un anumit grad de adevăr în cele afirmate mai sus, lucrurile sunt în fapt mult mai complexe decât atât. Inginerii, profesorii de geografie, juriștii, navigatorii, toți au bastonul de mareșal în raniță. Candidații cotați în anul 2012 cu cele mai mari șanse să concureze în 2014 pentru funcția de președinte al României, Crin Antonescu și Mihai R. Ungureanu, sunt desigur istorici. În schimb Sorin Oprescu, Vasile Blaga, Victor Ponta și alți prezidențiabili nu au tangențe cu această profesie, ceea ce nu le-ar diminua grav șansele. Așadar, ar fi suficient să inversăm acest trend favorabil istoricilor, aducând spre exemplu sociologi, economiști, filosofi, juriști, teoreticieni ai relațiilor internaționale spre a ajuta România să fie mai eficientă și mai proactivă în politica sa externă? Până la urmă nici istoria nu conține automat cheia de înțelegere justă a mersului lumii. Iată de pildă avertismentul lui Yaacov Vertzberger:

Istoria nu conține un adevăr inerent care să se dezvăluie pe sine, în mod necesar, cercetătorului sau practicianului. Păstrează multe fațete chiar atunci când e studiată cu mare atenție și folosindu-se metode științifice. Istoria ne învață prin analogie, ne luminează prin metafore și ne educă prin extrapolare; dar analogia poate induce în eroare, metafora poate fi greșit plasată, iar extrapolarea poate conduce în direcția greșită.²

În ceea ce îl privește pe decident:

Folosirea structurii de cunoaștere istorică și a euristicii reflectă marile scopuri ale decidentului: managementul și rezolvarea complexității și incertitudinii, atunci când acționează în calitate de: om care crede, care percepe, procesator de informație, strateg sau ins care învață.³

¹ M. Zulean, „Așteptându-l pe... Godet“, 22 februarie 2011, <http://www.revista22.ro/articol-9995.html>

² Yaacov Vertzberger, Foreign Policy Decisionmakers As Practical-Intuitive Historians: Applied History and Its Shortcomings, *International Studies Quarterly*, Vol. 30, No. 2. (Jun., 1986), pp. 223-247

³ Idem

Așadar, avem un îndemn clar: nu dați vina pe mecanismele cauzale ale istoriei, nu există un adevăr unic, clar, ușor de decelat în lanțul istoriei, ci doar analogii fine și adesea înșelătoare. Decidentul trăiește în incertitudine, în stres, el umblă pe nisipuri mișcătoare. Lumea este complexă și mecanismele perceptive nu sunt simple, decidentul fiind prizonier al propriilor limite cognitive, indiferent că este istoric sau sociolog ori inginer de sisteme. În SUA și în Vestul Europei există o adevărată ramură științifică numită Analiza Politicii Externe, parte a Relațiilor Internaționale, care studiază psihologia și comportamentul decidenților politici. De aici și până la a afirma, precum Pascal de Sutter, profesor la universitatea belgiană Louvain, că suntem „guvernați de nebuni“, de inși iraționali, a fost doar un pas.¹ Da, orice națiune și-a avut liderii ei iresponsabili, adesea foarte populari la un moment dat, din fericire, ei sunt statistic mai rari decât cei „normali“ clinic.

Dar oare toată națiunea are aceleași temeri și aceleași percepții? Dacă ar fi să împărțim populația României în diverse segmente, am avea întâi pe cei foarte puțini direct implicați în deciziile de politică de securitate: șefi de stat, miniștri, consilieri, parlamentari plus apropiații acestora. Ar urma apoi un segment ceva mai larg al celor preocupați direct sau indirect de acest domeniu: experți, cercetători, jurnaliști, academici, studenți etc. De asemenea, diverse lobby-uri și alte grupuri de interese: industriași, producători, comercianți de energie naturală, patroni de societăți economice etc. Iar la urmă, imensa masă a celor prea puțin sau deloc interesați de politica externă și de securitate. Există oare oameni care să nu fie preocupați măcar minimal de ceva care le afectează viața zilnică? Desigur. Aceștia conștientizează faptul că au niște drepturi pe care statul trebuie să li le garanteze, dar nu cunosc defel mecanismele legale, nu înțeleg nicidecum noțiunea de politică publică, de beneficii și costuri asociate unei politici publice. Au, bineînțeles, și frici, obsesii de grup, dar le conștientizează difuz, tind de regulă să găsească țapi ispășitori: de vină e americanul imperialist, evreul cel rău, arabul malefic sau țiganul șmecher ori toată clasa politică, de-a valma.

¹ Pascal de Sutter, *Acești nebuni care ne guvernează*, Tritonic, București, 2008

În această lucrare ne interesează în cea mai mare măsură obsesiile, fricile și fobiile primei și celei de-a doua categorii, într-o anumită măsură și percepțiile categoriei cu numărul trei, și foarte puțin spre deloc fricile maselor, cu toate că nu le putem ignora, deoarece influențează decidenții în sistemele democratice. Însă din motivul expus mai sus – specificul difuz, lipsa de conștientizare a riscurilor, lipsa de informație relevantă – masele nu fac obiectul acestei analize decât în mod accidental. Credem că politica externă și de securitate, oricât de „democratice“ ar fi, trebuie sustrate influenței preponderent negative și destabilizante a maselor. Din acest punct de vedere, filosoful liberal John Stuart Mill avea perfectă dreptate. Fără a pretinde că diplomația secretă specifică perioadei dintre secolele al XVII-lea și XX (până la Liga Națiunilor și ONU) ar fi fost mereu benefică interesului național, totuși nici democratizarea totală a politicii externe nu este neapărat avantajoasă. Majoritățile zgometoase (ca să nu folosim direct cuvântul „gloate“) pot împinge liderii către decizii catastrofale sau oricum perdante pe termen lung, deoarece sunt în general ghidate de emoții colective, nu de calcule și strategie. Asta în timp ce liderii se pot simți atât de fragili în fața capriciilor electorale ale cetățenilor încât să găsească țapi ispășitori „în afară“ pentru a face parțial uitate neajunsurile interne, mai ales de natură economică.

Toate națiunile au temeri, fobii și obsesii colective și este greu de spus cu dovezi că unele sunt mai „fricoase“ decât altele. O frică de tip colectiv este una împărtășită de un segment important al populației unui stat. Experiențele istorice traumatizante nasc asemenea anxietăți de masă, de asemenea, incertitudinea privind viitorul națiunii generează stări de frică. În plus, există lideri lipsiți de scrupule care nu ezită să instrumentalizeze aceste frici spre a-și legitima puterea sau a revendica exercițiul acesteia.

Ar fi greu de afirmat că românii, ca popor, sunt de felul lor mai temători (fricoși) decât alte națiuni, dar un lucru este clar: există o serie întreagă de obsesii, de fobii legate de securitatea individuală și de grup. Într-o anumită măsură, trăim cu toții în și cu o anumită doză de teamă, iar mass-media prin emisiunile sale adesea alarmiste pare să cultive aceste sentimente de teamă și neputință. Jurnaliștii devin adesea adevărați profesioniști ai fricii, ei creează pentru public scenarii

horror foarte vandabile, dar care au ca efect crearea unor stări de panică și de angoasă. Temerile pot fi (relativ) constante în timp sau se pot modifica în funcție de lanțul evenimentelor și de ideologiile dominante în fiecare epocă istorică. În cazuri de exacerbare, se ajunge la isterie colectivă, fapt ce pune o presiune imensă asupra decidenților din sisteme democratice, devenind adesea inevitabil mecanismul „supapă“ clasic pe care deja l-am menționat: găsirea unui... țap ispășitor. Așadar, știm că trăim cu teama, în grade variabile, încercăm să o gestionăm rațional spre a nu ne simți copleșiți de ea. Revin la întrebarea pe care se bazează acest volum: oare este corect să spunem că popoarele se tem?

Desigur, în ceea ce privește relațiile internaționale, membrii unui popor nu se tem în general decât de lucruri legate direct de spațiul geografic aferent națiunii și de cele vecine, însă prin logica alianțelor poți ajunge să resimți îngrijorare și pentru lipsa de securitate a unui aliat sau partener strategic. De pildă, riscul ca India și Pakistan, eventual și China, să ajungă din nou la război pentru Kashmir sau pentru așa-numitul Tibet de Sud (Arunachal Pradesh) există, dar nu provoacă teamă românilor sau, dacă produce efecte de îngrijorare, acest lucru îi afectează doar pe cei care văd *the big picture*, adică securitatea internațională ca sistem de interdependențe, cu efecte asupra tuturor locuitorilor Terrei. Din contră, riscul unui nou conflict militar ruso-georgian, eventual extins și la Armenia și Azerbaidjan, protagonistele sângerosului conflict din anii '90 pentru Nagorno-Karabah, preocupă aproape sigur destul de mulți români din categoria a doua, a celor bine informați și atenți la jocurile securității. Iar dramele locuitorilor Republicii Moldova, a românilor de acolo, preocupă și mai mulți români, însă nu la fel de mulți precum cei speriați de eventualitatea unui conflict militar româno-rus sau româno-ucraian legat de Transnistria ori de Insula Șerpilor. Din păcate, în România se fac rar sondaje de opinie privind imaginea pe care diverse națiuni și state o au în mintea conaționalilor noștri. Nu pentru că tema nu ar interesa, dar se preferă sondajele pe teme interne, politico-economice, de interes direct pentru majoritatea locuitorilor.

Incetitudinea devine o sursă de stres suplimentar pentru români, fie aceștia decidenți, experți în securitate sau simpli cetățeni informați. După cum spunea George C. Maior, directorul SRI: